

HERCZEG FERENC, A HÍRLAPIRÓ

Írta: B e n d a Jenő
a *Pesti Hírlap* fel. szerkesztője

Abban az időben, amikor Herczeg Ferenc először szimatolta a nyomda festékszagot, a budapesti szerkesztőségek képe egészen más volt, mint manapság. Azóta az újságírás kalandos vállalkozásból és romantikus hivatásból békés és szürke életpályává szelídült. Manapság a szerkesztőségekben fölös számmal ülnek azok a hivatalnok-újságírók, akik úgy választották ezt a pályát, mint mások a kettőskönyvvitelt vagy az állami hivatalt. Ma ezek a derék és tiszteletreméltó urak nagy lelkinyugalommal írják meg unalmasan gömbölyödő közhelyek és laposra kopott szófűzések között csörgedező cikkeiket. Pontosan úgy, mint az ügyvéd a periratát. A cikkek hatása is hasonló a periratokhoz. Az olvasó elálmosodik rajtuk.

A mai szerkesztőségekben penészes unalommal, ráérő egykedvűséggel dolgozzák föl a napi híryanagot, olyanformán, mint egy gyarmatárucég vagy szénnyagkereskedő irodájában az érkezett leveleket. Úgyszólván teljesen kipusztultak belőlük azok az ösbövények, akik Herczeg Ferenc szárnypróbálgatásai idején tintapecsétes, rozoga íróasztalaik mellett izgultak, lelkesedtek, háborogtak és két feleslegesen nyakukba vállalt párbaj vagy két jólsikerült szerkesztőségi ugratás között remek riportokkal, vagy sziporkázótan ötletes és

lendületes cikkekkel írták tele a maguk elé terített hosszú «kutyanyelv»-eket.

Ebben a régi hősies időben az irodalom szoros házasársi viszonyban élt a hírlapírással. Minden író egyúttal újságíró volt. És minden hírlapíró, akinek nem adatott meg az írói rang, valamikor azzal a vággyal és azzal a szándékkal lépett a hírlapírói pályára, hogy író lesz belőle. Ezek a fiúk egész életükre részegek voltak a nyomdafestéktől, és úgy is viselkedtek, mint ahogyan a beitalozott emberek szoktak. Nyugtalanabbak, hangosabbak voltak a kelleténél, azt hitték, hogy az egész földgömb az íróasztaluk körül forog és a-világon nincsen nemesebb és fontosabb mesterség, mint az övék. Miután mindent személyes élményükké avattak, magánéletük teljesen összefolyt a közélettel. Nem elégítette ki őket, hogy száguldó acéltollal ítétek elevenek és holtak fölött, a szerkesztőségi órák után kávéházi asztalok mellett hajnalig tovább vitatkoztak. Akkor voltak a legélénkebbek és a leglármasabbak, amikor a földigérő kávéházi ablak négyszögét már lilára festette a kezdődő pirkadás.

Ilyenkor kerültek szóba a legvakmerőbb irodalmi tervek. Bús sóhajtás és lemondó kézlegyintés közben ilyenkor hangzott el az állandóan visszatérő panasz: «Az újságírás felőrli az írói tehetséget!» Ilyenkor fogadták meg maguknak és egymásnak, hogy holnaptól kezdve új életet kezdenek, korán hazamennek, korán kelnek és megkezdik vagy befejezik azt a regényt, vagy azt a színdarabot, amelyet már régen terveznek. Másnap, munka után pedig ismét csak ott virradtak meg a kávéházban. Mert annak a tarka szavak áradataiba fürdetett meddő virrasztásnak olyan hatása volt,

mint az ópiumnak, aki megkóstolta, könnyen megszokta. És ha megszokta, többé nem tudott el lenni nélküle.

Úgy gondolom, Herczeg Ferenc pályafutásának sorsdöntő fordulópontja volt, hogy nem lett rabja az ópiumnak. Ez a vidéki úrifiú óvatosan csak kortyonként ízlelgette a fővárosi «bohéméletet» már azután is, hogy a Pesti Hírlapban első tárcái megjelentek, s első regényét, a «Fenn és lenn» címűt Singer és Wolfnerék kinyomtatták. Ezt írja erről az Emlékezéseiben:

— Akkor még kötelező volt a Murger-féle bohém-típus és egy fiatal író, aki reggel kilovagol, délután zsúrokra jár: szükségképpen nyegle és nagyzóló benyomást tett. Nekem azonban a budapesti bohémélet csakugyan ellenszenves volt, mert kietlen módon üresnek találtam. Átaludt nappalaival és átdisputált éjszakaival a pincében való vegetálás egy neme volt ez, amely kikapcsolta az írókat a való életből. Azt hiszem elsősorban ez a képtelen életmód, nem pedig a sokat emlegetett szerkesztőségi robot volt az oka annak, hogy annyi jólinduló tehetség idő előtt kiszáradt és elkallódott.

Hidegfejű tudatossággal megóvta magát ettől a veszedelemtől. Nem sodródott bele a pinceéletbe azután sem, hogy 1890-ben a Budapesti Hírlap szerkesztőségének tagja lett. Ide mint tárcaíró-t szerződtették. Tóth Bélával és Rákosi Viktorral, a tréfáskedvű Sipulusszal ültették egy szobába. Erről a korszakról egyszer ezt mesélte nekem Herczeg Ferenc:

— Az, hogy „tárcaíró”, csak annyit jelentett, hogy hetenként egy-egy tárcát írtam. Ezenkívül azonban mindent végeztem, ami kellett a háznál. Csajthay Fe-

renc volt a szerkesztőm, ő főleg sport és társadalmi eseményekről íratott velem tudósításokat. Riporter pályám csúcspontja egy interjú volt, amit egy nyolcéves kislánnyal csináltam. A kislány kiugrott az emeleti ablakból, azt mondta azért, mert édesanyja egy hétig fogva tartotta a sötét kamarában. Olyan szépen megírtam a riportomat, hogy a ház lakói összeröffenek és megverték a mamát, sőt akadt egy vagyonos öreg aszszonyság, aki örökbe fogadta a kislányt.

Herczeg Ferenc tehát ott kezdte, ahol korának minden írója. Tárcákat írt, de emellett mindent végzett, ami a „háznál kellett.” Lassan-lassan azonban lefejtette magáról a robotmunkát. Talán ő volt az első író Magyarországon aki megélhetését tisztán a szépirodalommal szerzett keresetre tudta fölépíteni. Különbben is ő maga az újságírással való eljegyzését sokkal régebbi korból számítja. Ezt is az ő szájából hallottam:

— Újságírói pályám akkor kezdődött, amikor hétéves koromban lapot szerkesztettem a család számára. Képes hetilap volt, a képeket magam rajzoltam és ezekre nagyobb súlyt is vettem, mint a szövegre. Újságomat hamar beszüntettem: csak egyetlen nagybátyám fizetett elő rá, a többi családtag ingyen akarta olvasni. A szegedi gimnáziumban, ahol a negyedik és ötödik osztályt végeztem, ismét lapot szerkesztettem. Iskolatársaimat és főiéig tanáraitam figuráztam ki benne és utólag tudtam meg, hogy újságomnak titokban a piaristák is hűséges olvasói voltak. Soha azonban még célzasképen sem éreztették velem, hogy tudnak a lapomról. Pedig eleget szemtelenkedtem velők. A lapom címét csodálatosképen elfelejttem. Olyasmi rémlik előttem, hogy „Hivatalos Lap” vagy „Hivatalos Köz-

löny” lehetett, ami természetesen vicc akart lenni. A közlönyt szünet közben a bandám tagjai árusították, a befolyt pénzen édességeket vettünk.

Akiben ilyen ősi hajlamok kapcsolódnak az újságszínáláshoz, bármilyen lenyűgözően nagy sikerei is voltak az irodalomban, soha sem tudott szabadulni a szerkesztőségek büvköréből. Nem véletlen, hogy Herczeg Ferenc éveken keresztül a budapesti újságírók egyesületének elnöke volt. Az ő pályáján egymást színezi az író, az újságíró és a politikus. Azt a népszerűséget, amit mint nagyszerű, egyenesvonalban felfelé törő író szerzett, vakmerően kockára tette, amikor az első világháborút megelőző korszakban mint újságíró és mint politikus szembefordult a demagógiával és azok oldalára állt, akik Tisza Istvánt támogatva Magyarországot a tömegeknek nem rokonszenves úton akarták a közelgő katasztrófa elviselésére megerősíteni. Ha a nemzet sorsáért való aggodást, a nemzeti öntudat erősítését, történelmi tanulságok keresését politikának lehet nevezni, a politika átszötte Herczeg Ferenc irodalmi alkotásait is. Viszont: mint politikai cikkíró soha sem felejtkezett meg írói rangjáról, az ő tolla alatt áttüzesedett és tarka színekben világított a legszárazabb és agyonkoptatottabb téma is.

1894-ben megindította az Új Időket.

— Nem hiszem, hogy Róma alapítása több előzetes tanácskozással járt volna, mint az Új időké, — jegezte meg egyszer Herczeg, amikor erről beszélgettünk.

A kiszemelt munkatársak, — az egy Mikszáth Kálmán kivételével, — úgy vélekedtek, hogy íróknak való lapot kell csinálni, Herczeg Ferenc pedig igazi családi

lapot akart szerkeszteni. Mikszáth Herczeg Ferenc mellé állt s ez eldöntötte a dolgot. Herczeg azután megteremtett egy olyan laptípust, amely ma ötven esztendő múlva is kedvence a közönségnek.

Közbevetőleg megjegyezve, jóval később, tizenhat esztendő múlva még egy szerkesztői állást vállalt. 1910-ben, az akkor megszületett Magyar Figyelőjét. A folyóirat Tisza István kezdeményezésére indult meg azzal a szándékkal, hogy — amint ezt Herczeg Ferenc mondta — „a fölvonuló forradalom elé harangozzon.” Herczeg maga is több cikket írt a Figyelőbe és ádáz polémiákba keveredett a baloldalnak azokkal az íróival, akik később hősei lettek a világháború összeomlását követő forradalmi időknek.

Herczeg Ferenc „Emlékezései”-ben olvastam ezeket a sorokat:

— A legbátrabb magyarok a kiegyezés megkötése óta nem azok voltak, akik a királynak, hanem azok, akik a nemzetnek mondtak kellemetlen igazságokat.

Ez a pár sor jogosan lehetne Herczeg Ferenc hírlapírói működésének mottója. Mindig bátor magyar volt. Soha sem riadt vissza attól, hogy a nemzetnek kellemetlen igazságokat mondjon a szemébe.

Eleinte szókimondását enyhítette, hogy szellemes és vakmerően éles állásfoglalásait egy jól pergőnyelvű szép asszonynak: Horkay Ferinének a szájába adta. „Horkayné a Kaszinóban” volt «a címe az Uj Idők hasábjain megjelenő, évtizedekig ki nem fogyó ragyogó cikksorozatnak. Ma, miután az elmúlt évtizedek rendkívüli viszonyai között folytonosan szaporodtak a sajtó szabadságát körülvevő tilalomfák, szinte elképedünk rajta, hogy Horkayné a játszi forma könnyedségével

milyen súlyos dolgokat mert elmondani, s hogy egy kormánypárti képviselő a kíméletlen kritika gyakorlásában milyen szabadságot tudott magának biztosítani. 1903-ban a pécsi hadapród iskolából kicsaptak egy pár kis kadétot, mert március tizenötödikén nem voltak hajlandók eldanolni a Gotterhaltét. Horkayné erről alaposan megmondta a véleményét. A cikk nagyon tetszett az ellenzéknek. Holló Lajos interpellációjában az egész szószerint idézte. A tisztelt Ház színe előtt egy kormánypárti képviselő cikkét olvasta a tetemre hívott kormány fejére. Mi lett belőle? Semmi. Akkoriban általában tisztelték a vélemény szabadságát. A szellemes cikk a kormány tagjait is megnevettette. Az pedig régi dolog, hogy aki nevet, nem haragszik.

Horkayné mindig ötletes paradoxonokban, sziporkázóan elmés mondásokban támadott. A humoros forma sok mindent megnyhított és elfogadhatóvá tett. Azok, akiknek a fejéhez mázsás gorombaságokat vágott, abban a hiszemben ringatózhattak, hogy az egész csak tréfa volt. Talán maga az író sem gondolja komolyan. Hamarosan azonban komolyra fordultak az idők, emberhajszáokban és személyes összecsapásokban bővelkedő, késhegyig menő háborúság támadt a nemzet lehetőségeit jobban ismerő, a jövő ijesztő veszedelmeit megsejtő kormány és a nemzeti jogokat követelő ellenzék között. Herczeg Ferenc nem törődött azzal, hogy a szép szavak varázsától megszedült közvélemény az ellenzék mögé sorakozott. Férfiasan előlépett Horkayné szoknyája mögül és most már teljes nevével hadakozott azért, amit szemben a forrpontra hevített közhangulattal, igaznak és helyesnek tartott. Cikkírója volt Az Újságnak, amelyet Gajáry Ödön ebben az időben

Tisza István politikájának harcos védelmére alapított. Mint a Magyar Figyelő szerkesztője — ismét Herczegtől hallott szavakat ismétlek, — „fejest ugrott a politikába.” Az író, — saját érdekeinek önzetlen föláldozásával, — háttérbe vonult, előtérbe lépett Herczeg Ferenc a politikus, a publicista, aki sebeket adott és sebeket kapott.

Szép harcok voltak ezek, hiszen valamikor a végvári vitézek is azt énekelték, hogy nincsen szebb a vitézi életnél. Herczeg Ferenc pompásan megállta a helyét. Hírlapírói életének még sem ez a fénykora. Hanem az a hosszabb, szomorúbb és veszedelmesebb kor, amely az összeomlásra, Trianonra következett. Ebben az időszakban Herczeg Ferenc mint közíró a *Pesti Hírlap* hasábjain jelentkezett. Egy hosszú élet tapasztalataiból leszűrt higgadt bölcsesség hangját szólaltatta meg azokban a cikkekben, amelyekben megtárgyalta a meggyötört, megcsönkített ország súlyos élet-halál kérdéseit.

Emlékezetemben erről a korszakról is megőriztem Herczeg Ferenc egy kijelentését. Ez így hangzott:

— Vezércikkíró tulajdonképen csak azóta lettem, amióta a Pesti Hírlap munkatársa vagyok. Légrády Ottóval a közös revíziós törekvések hoztak össze. Közös törekvéseink főleg abban nyilvánultak, hogy a külföldön kedvező légkört akartunk teremteni a revíziós gondolat számára, egyszersmind bele akartuk vinni úgy az utódállamok, mint a magyar kisebbségek tudatába, hogy a Trianonban teremtett helyzet csak ideiglenes és átmeneti, végleges viszonyok a Dunavölgyében csak a magyar revíziós igények kielégítése után alakulhatnak.

A revíziós harc csak egyik csoportját alkotta Herczeg Ferenc újjászületett hírlapírói lendületének és vezércikkírói működésének. A másik csoportba tartozott mindaz a probléma, amely a két világháború közötti korszakban és az elmúlt négy háborús évben a nemzet életét érintette. Az a Herczeg Ferenc, aki — saját bevallása szerint, — a Horkayné korszakban „az újságíró rosszmájú semlegességével” nézte a politikát és a politikusokat, minden párt és politikai áramlat fölé emelkedve, egyszerre a politikai újságírás legmagasabb színvonalára lendült és hivatott szószólója lett a nemzeti lélek jobbik felének.

Abban a tudatban, hogy ismét a nemzet létének vagy nem létének határmesgyéjére érkeztünk, azt vizsgálta, mire tanít bennünket a muhi pusztaság és a mohácsi veszedelem? Régi idegenkedése a demagógiával és az üres jelszó politikájával szemben erősebb volt, mint valaha. Ez arra indította, hogy férfias bátorsággal szembeszálljon bizonyos „korszerű eszmékkel.” Megtehetette, mert az ő napi torzsalkodások fölött álló személyét sem lehetett elnémítani. Herczeg Ferentől el kellett tűrni olyan kemény megállapításokat is, amelyeket kisebb legényekbe könnyű volt belefojtani. Most is az a „bátor ember” volt, aki nem törődött a legjobban hangoskodók lármájával és megmondta a nemzetnek a kellemetlen igazságokat.

Az új föladat nem változtatta meg, csak még tartalmasabbá, még tisztábbá szűrte a régi Herczeg Ferenc írói egyéniségét. A föladat nagysága nem tette őt, az olcsó hatást és vásári színpalhasogatást magától elutasító, mindig mértéket tartó, ízléses embert patetikussá és szónokiassá. A végzetes sorsproblémákkal fog-

lalkozó mai Herczeg-cikkek éppen olyan nemesen egyszerűek, érettek, szüksézáúak és kristálytisztán logikusak, mint a régiak. És éppen ezért mélyhatásúak. Nincsen bennük soha egyetlenegy kirívó frázis, elkopott közhely, olcsó érzélgés. Mindig inkább az értelemhez szólnak, mint az érzelemhez. Az értelem azonban kénytelen meghódolni Herczeg érvelése előtt. Föltéve természetesen, hogy — ami manapság nem ritka eset, — nem kótyagosodott meg az elfogultságtól s nem vesztette el a józan és logikus gondolkodás képességét.

Horkay Feriné öröksége: Herczeg Ferenc ma is szereti az egy mondatba sűrített igazságokat. Legtöbb írásában lehet találni egy-egy aforizmát, amely magába tömöríti az egész cikk mondanivalóját. Példaképpen, — mindig más-más vezércikkből — néhány ilyen idézet:

„A magyar a saját végzete. Ha arról panaszkodik, hogy üldözi a balsors, akkor bizonyos, hogy önmagát üldözi.”

„A nemzet is meghal, ha önmagába dőfi a kardot. Ezért soha sem volt nagyobb ámulás, mint az, amely ma a nemzeti egységet rontja.”

„Hitünk szerint a diktatúra minden fajtája Magyarországon azt jelentené, hogy a nemzet végleg lemondott a maga jövőjéről, mert hiszen az a jövő, mint a villámsújtotta fa koronája, csak a régi gyökerekből nőhet ki.”

„A Mayer-féle élettér-elmélet szerint a területi hódítás legfőbb jogcíme a hódító nép termékenysége. Ha ez csakugyan természeti törvény, akkor a világhatalom legelőkelőbb várományosai ma a kínaiak és a hinduk.

„Ne áltassa magát senki azzal, hogy a sajtó elné-

mításával „rendet” lehet teremteni. Csendet igen, azt is csak ideig-óraig, de rendet nem. Ha nincs szabad szó, akkor az az elégedetlenség, amelyet a sajtó levezet a nyilvánosság előtt, befelé fog gennyedni.”

„Egészséges parlamentarizmust nem lehet elképzelni szabad sajtó nélkül. Meg lehet figyelni, hogy mihelyt valami okból ideiglenesen elhomályosodnak a sajtó reflektorok, a homályban rögtön megindul a törpék rohama a közélet magaslatai felé.”

Abban az eszme-zűrzavarban, amely az utolsó években a magyar közéletet megtöltötte, Herczeg Ferenc cikkei üvegharang tiszta kongásával zendülnek és úgy szólalnak meg, mint a nemzet lelkiismerete.